

Damir Bulat¹

JAVNO FINANCIRANJE VJERSKIH ZAJEDNICA I GRAĐANSKA PRAVA U PLURALNOM I PLURALISTIČKOM DRUŠTVU

UDK: 336:342

DOI: 10.31141/zrpf.2019.56.134.963

Pregledni znanstveni rad

Primljeno: 1. III. 2019.

Rad inicira raspravu o javnom (državnom / lokalnom) financiranju vjerskih zajednica. Dojam je da im to i nije u interesu. Razmatra se odnos humanističko-laičke smjernice ustava s unutardržavnim i međunarodnim ugovorima države i religije. Promatranje tih odnosa temelji se na postavki po kojoj država – koja istodobno štiti pluralnost, slobodu vjere, uvjerenja i savjesti te dostojanstvo čovjeka, iz čega proizlazi i *pravo izbora*, a od svojih institucija i ingerencija odvaja vjerske zajednice – ne bi smjela s istima ugovarati odnos koji narušava ili podređuje dio ustavom jamčenih prava građana. Etatizirani model financiranja vjerskih zajednica iz javnih proračuna upućuje na etički i pravni paradoks jer država jednoj doktrini osobnosti otvara više mogućnosti legalne involucije dijela temeljnih i građanskih prava. Takav ugovor ukazuje na nesklad ustava s utilitarizmom su/ upravljačkog nezamjeranja.

Ključne riječi: *državno, općekorisno, opće nekorisno, privatno, laičnost, supsidijarnost, pravo izbora*

UVOD

Povijesne, političke, ekonomske i socijalne okolnosti, ovisno o državi, razlog su različitog, slojevitog, ponekad i osjetljivog financiranja vjerskih zajednica. Stoga se uhodala praksa financiranja iz više izvora.² U nizu europskih država njihova se djelatnost značajno i obavezno pomaže iz javnog (*državnog / lokalnih*)³ proračuna. Ustavi religiju pozicioniraju na *privatnu*, a također *javnu* razinu društva što potiče zaštitu različitosti građana, njihova *prava* (osobna, izborna) i *društvene / zajedničke* (*državne / lokalne*) *obaveze* od interesa *privatnih* i/religijskih skupina.⁴ Model javnog (državnog / lokalnog) financiranja vjerskih zajednica definiran ustavom, unutardržavnim ili međunarodnim ugovorima i nižim pravnim aktima, jedan je od relevantnijih pokazatelja jesu li zakoni pluralnog / pluralističkog društva

¹ Damir Bulat, damir.bulat@skole.hr

² Jelčić (1998., 391); Sokol, Staničić (2018., 52).

³ Za primjer u RH, v., Marasović, Klarić, Balić, (2007., 590-591).

⁴ Ugovor Svete Stolice i RH o pravnim pitanjima, čl. 1., Ugovori Svete Stolice i RH, *Glas Koncila*, Zagreb, 2001.; Ustav RH, čl. 40. i 41.; Torfs (2007., 31-32), Pena-Ruiz (2004., 172/197).

usmjereni zaštiti građanskih i temeljnih prava čovjeka. Europska unija poštuje status religije pod *nacionalnim* zakonima zemalja članica⁵ što vjerskim zajednicama pruža mogućnost i *privilegiranog* tretmana.⁶ No, kako u pluralnim / pluralističkim društvima i/religijske akcije počesto ulaze u prostor javnih ingerencija i institucija, inicira se i opravdana sumnja o mogućem narušavanju više ustavnih prava građana.⁷ Tu dilemu potiče i status '*javne pravne osobnosti vjerske zajednice*'⁸ koji implicira *van* (ili *nad*?) *ustavnu* snagu, tj. obavezu građana jer se primjenjuje kao unutrašnji zakon države.⁹ Taj pravni status nije u skladu ustavne *ravnopravnosti građana, slobode uvjerenja i savjesti (implicite prava izbora)* koji inkorporiraju i *dostojanstvo* čovjeka jer građane *ne lišava obaveze*.¹⁰ Kontroverze tih odnosa nameću pitanje: *Što su prava vjerskih zajednica (implicite i udruga civilnog društva), a što prava i obaveze laičke države, jamca normi o slobodi uvjerenja i savjesti i ravnopravnosti građana?*¹¹ Ono je važno zbog distinkcije između *državnog / lokalnog (obvezujućeg)* i *privatnog (neobvezujućeg)* na *javnoj* razini društva.¹² Ta razlika uzročno-posljedično a pravno bitna građanima, po ustavu, treba utjecati na sadržaj ugovora države i vjerskih zajednica jer odnose u društvu uvjetuje i čimbenik vremena, jedan od generatora društvenog raslojavanja, i teološke spoznaje koje put k religijskoj duhovnosti i etici vide u *osobnom* zaokretu.¹³ Zato suvremena država potencira *civilno* društvo, legitiman koncept modernog razvoja preko kojeg vjerske zajednice mogu djelovati javno i neprisilno.¹⁴ No, istraživači ukazuju i na slabosti (spornost definicije), opasnosti i zlouporabe od moguće ide(alio)logi)zacije *civilnog* društva, na njegovu *neodređenost kao legitimaciju za trajne aktivnosti*.¹⁵

Stoga u definiranju *civilnog* kao *nepolitičkog* sektora društva koje nastoji mobilizirati socijalni kapital i povećati učinkovitost vlasti s ciljem poboljšanja odnosa u najdemokratskijoj maniri, vrlo je važno *razlučiti namjeru i karakter privatnih i/religijskih akcija*¹⁶ na:

⁵ Špehar, čl. 11. deklaracije Amsterdamskog ugovora 1999., (2009., 60).

⁶ Torfs, (2007., 31-34).

⁷ Bulat, (2018., 694).

⁸ Ugovor Svete Stolice i RH o pravnim pitanjima, čl. 2/1.; Uzelac (usp. M. Lanović, "Uvod u pravne nauke", 1934.), (1999., 517).

⁹ Ustav RH, čl. 140.; Torfs (usp. G. Robbers) (2007., 38). Po hijerarhiji pravnih normi Ustavnog suda, Ustav RH i norme europskog prava jesu *iznad* međunarodnih ugovora., vidi Sokol, Staničić (2018., 43).

¹⁰ Ustav, čl. 25. i 35.; Pena-Ruiz, o *laičnosti* (2004., 13, 21-25, 29-31, 33); Häberle (usp. G. Dürig) 2, (2006., 15-16/22); Paden, o doprinosu isusovca C. Murraya, Deklaracija o vjerskoj slobodi iz 1995., (1999., 209); Špehar, usp. D. McClean, kritika odnosa osnovom teze iz *Church of Scotland Act* iz 1921. (2010., 180); Abazović, usp. G. Vattimo i C. Taylor '*o sekularizaciji* (tj. *laičnosti*)', (2007., 191). Opća deklaracija UN-a o ljudskim pravima, čl. 1. http://www.amnesty.hr/stranica.php?sifra_str=opca_deklaracija, 2. V. 2008.

¹¹ Usp. Lopez Alonso (2007., 50).

¹² Bulat (2018., 694).

¹³ Usp. Häberle (2000., 9), (2006., 35); Bulat (2018., 694); Komparacija čl. 3., 14., 16., 40., 41., 140. Ustava RH.

¹⁴ Zrinščak (2005., 90).

¹⁵ Usp. Reese-Schafer, usp. C. Montesquie i J. Habermas (2004., 66-67/70/74).

¹⁶ Usp. Pažanin (2003., 12-13).

a – *osobne / privatne*, društvu *nekorisne* javne akcije,

b – društvu *korisne* javne akcije koje, *supsidijarno, kontroliranom* desekularizacijom / deprivatizacijom impliciraju *obavezu* poreznih obveznika.¹⁷

Implementacija supsidijarnosti u *civilnom* društvu ukazuje na to da *laičnost*¹⁸ *privatnim a društvu korisnim* akcijama s pozicije normi o *ravnopravnosti i pravu izbora* građana otvara prohodniju, etički manje spornu, time i pravno kvalitetniju suradnju s državnom / lokalnom upravom.

USTAVNI PARADOKS ILI ZAOBILAŽENJE USTAVA?

Jedan od relevantnijih razloga koji utječe na pravni okvir državnog / lokalnog financiranja vjerskih zajednica pojedine su države riješile osnovom rezultata *deklariranja* građana u popisu stanovništva, pa je *statistika* involvirana kao *opravdan* argument za etatizirani model odnosa države i religije.¹⁹ No, nisu svi građani ujedno i članovi vjerskih zajednica, što ukazuje da je dio *neovisan* o njihovim uvjerenjima / akcijama.²⁰ Javna (državna / lokalna) uprava, po *laičkoj* normi – štíćenici obaveza i prava građana, i *manjinskoj* skupini ili pojedincima trebala bi osigurati / zaštititi ustavna prava. To ne ugrožava društvenu i pravnu zaštitu i poziciju i/religijskih skupina, već ih pristajanje na taj sadržaj čini legalistima.

Pravo na javne financije imaju i privatno inicirane akcije pojedinaca, građanskih i nevladinih udruga civilnog društva ako impliciraju opću korist društva.²¹ Pa ipak, između vjerskih i inih privatnih građanskih akcija postoje i *vrlo određene legislativne razlike* koje se mogu uobličiti u dvije formulacije:

a – civilne udruge, za razliku od vjerskih zajednica, *ne potpisuju posebne* ugovore s državnom / lokalnom upravom (osim u iznimnim situacijama za pojedini, vremenski determinirani, projekt / akciju),²² iz kojih bi mogao proizaći njihov *etatizirani* položaj;

¹⁷ Supsidijarnost državu depaternalizira, a društvo demokratizira. Rimokatolička crkva uvela je to načelo u svoj socijalni nauk da dio svojih akcija izjednači s državnim, a da država pritom ne izgubi legalitet. No, zakonom bi trebalo *razlučiti i precizirati narav privatnih* akcija u svrhu zaštite prava i obaveza čovjeka – najnižeg *supsidijarnosti*, esencijalno i egzistentno opće dobro. Usp. Bulat (bilješka 13., 2018., 641); Baloban S. (2005., 1040); Zrinščak (2005., 82); Häberle, 'o čl. 41. Ustava RH' (2000., 53).

¹⁸ O razlici pojmova *laičnost i sekularizacija*, vidi u Špehar (usp. J. P. Schreiber (2011., 124-130)); Pena-Ruiz (2004., 28-29).

¹⁹ Ugovor Svete Stolice i RH o gospodarskim odnosima čl. 6./6.

²⁰ Rezultat vjerske deklariranosti građana RH u popisu stanovništva 2011.: 86,28 % pripadnika Rimokatoličke crkve, ostale vjerske skupine 6,68 %, ne pripada ni jednoj vjerskoj skupini 7,04 %, http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/usp_04_HR.htm, 2. V. 2012. O povećanju broja ireligioznih građana u RH u periodu 1999.-2008., vidi u Črpić, Zrinščak (2010., 8).

²¹ Zakon o udrugama Republike Hrvatske, 2014., čl. 30.-35., <http://www.zakon.hr/z/64/Zakon-o-udrugama>, 5. XI. 2014.

²² Npr., u nekoliko prethodnih godina u RH pojedine civilne udruge u suradnji s lokalnom upravom na godišnjoj razini ostvare ugovore o financijskoj pomoći za asistente koji u osnovnim ili srednjim školama pomažu učenicima s posebnim potrebama u svladavanju nastavnih sadržaja.

b – da bi ostvarile državnu / lokalnu financijsku pomoć, različite udruge civilnog društva, za razliku od vjerskih zajednica, moraju javnim upravama podnijeti zahtjev s obrazloženjem plana i programa akcije s visinom traženog iznosa, što ne znači da će i ostvariti željeno.

Te distinkcije ukazuju na to da su akcije vjerskih zajednica²³ apriori (dogmatski?) *vrednija pozicija k općem dobru*, što im uz *historijat* društveno-političkog utjecaja i stjecanja imovine daje (znakovitu) prednost.²⁴ Je li ustavna laičnost *slučajna*?²⁵ Mogu li, i kako, u ravnopravnom položaju biti vjerske zajednice i civilne udruge?²⁶ Pravednije bi bilo da se različite i/religijske skupine kvalitetnim, animativnim idejama i projektima natječu za državno / lokalno financiranje svojih općekorisnih akcija.²⁷ No, i tu poziciju svih i/religijskih skupina treba sagledavati proporcionalno, tj. u pravednom odnosu s *najnižim supsidiariusom* – građaninom – poreznim obveznikom, koji te *privatne institucionalne supsidiariuse* financira.²⁸ Naime, postojeća (u pojedinim državama i nekontrolirana) primjena supsidijarnosti i/religijskih skupina potencira i narušavanje dijela ustavnih prava građana što dovodi u sumnju i njegovu pozitivnu nakanu. Naime, ona se može i zloupotrijebiti marginaliziranjem *prava izbora građana* (koje proizlazi iz ustavne slobode uvjerenja,

²³ One su izuzete iz Zakona o udrugama Republike Hrvatske, 2014., čl. 1/2.

²⁴ Ugovor Svete Stolice i RH o gospodarskim odnosima, čl. 2./2.; Vrijednosna uloga vjerskih zajednica zbog *raširenosti i statistike* ima i ozbiljan balast / uteg. Naime, njihov historijat *ribarenja duša i stjecanja imovine* u nimalo nevinom raslojavanju niza društava imao je *etatiziranu* poziciju. Pomognutu, a etički (počesto) opterećenu *pravom mača*.

²⁵ Usp. Nimac, Čurković Nimac, *'...liberalizam nije protiv religije, već vjerskih zajednica koje su tijekom prošlosti imale utjecaj na razvoj društva i bile u 'koaliciji' s raznim apsolutizmima i totalitarizmima* (2014., 129).

²⁶ Da mogućnost pravne izjedanačenosti akcija vjerskih zajednica s akcijama civilnih udruga nije bez opravdanja, dade se zaključiti i iz retorike religioznih autora. Vidi u Dugalić (2007., 527). U komentaru *Glasa Koncila* 6. I. 2013. urednik I. Miklenić (možda i neželjeno, ali ipak, u pogodnom trenutku) piše: *'... Već po ustavu baš svatko ima pravo na iznošenje svojega stava o baš svakom društvenom pitanju, pa je nečuvano da ministar želi to osporavati Katoličkoj crkvi, koja je apsolutno najveća udruga civilnoga društva u Hrvatskoj. ...'*, http://www.glas-koncila.hr/index.php?option=com_php&Itemid=41&news_ID=21734, 22. I. 2013. O volonterskom angažmanu RKC-a u izgradnji civilnog sektora RH, vidi Črpić (2002., 432).

²⁷ Usp. Špehar (2009., 286), (2009., 59/61); Pena-Ruiz (2004., 122). Prostori u kojima djeluju civilne udruge u pravilu su *javno* (državno / lokalno) vlasništvo. I zbog toga, njihove akcije podliježu *javnoj* kontroli. Vjerske uprave *opravdano* u interesu religioznih građana traže da se u prostornim planovima nađe mjesto novim (*privatnim*) objektima za čiju izgradnju imaju sredstva: *najmom prostora, dionica s burzi, milodara, vjerskog turizma ...* Ako je od *javnog* interesa financirati i *obredne* prostore, onda ni oni nisu *privatni*, javno *neobavezujući*. Statistika i/religioznosti *ne opravdava* pravo na javne financije, inače bi *bilo svejedno kako se građanin deklarira ako egzistenciju vjerskih zajednica mora financirati*. Manje *osporavan* model pravne razine *svih privatnih* umjetničkih, sportskih, obrazovnih, socijalnih, zdravstvenih i vjerskih subjekata bio bi *ako* bi se u obzir uzeli svi relevantni faktori: *historijat stečene imovine, razlozi ne/korištenja javnog prostora, način ukupnog financiranja, porezna pozicija, stvarna korist društva ...* za ne/opravanost državnog / lokalnog financiranja. To je razložniji konstrukt o *privatnim* subjektima za *defavoriziranje* pozicija unutar *privatne javne / civilne* sfere. Posebno s obzirom na *pravo izbora i zakonsku ravnopravnost* građana – poreznih obveznika.

²⁸ Špehar, *'ideja ravnopravnih građana nasuprot ideji komunitarnih prava'* (2009., 227-278); Pena-Ruiz (2004., 135).

savjesti)²⁹ o ne/apstiniranju od ine privatnosti na korist različitih i/religijskih skupina. Ima li država pravo etatiziranim modelom financiranja favorizirati vjerske zajednice u odnosu na autonomno etičko, duhovno, socijalno i financijsko pravo izbora građana? Ako ustav štiti uvjerenja, savjesti i *odvaja* vjerske zajednice od države, je li njihovo obavezno financiranje na teret poreznih obveznika u skladu s ustavom kad svi građani (osobnim uvjerenjem) *nisu* njihovi članovi?³⁰ Niti su isti (kao ni članovi civilnih udruga i vjerskih zajednica) imali mogućnost javnog deklariranja o ne/sudjelovanju u *ne/posrednoj financijskoj obavezi*. Pravo izbora bi podrazumijevalo *samostalnu* odluku građana o članstvu u nekom *privatnom* (a javnom) subjektu u društvu (time i promjenu članstva)³¹ što implicira i pravo autonomne odluke o financijskoj ne/potpори. To bi značilo: ako građanin nije član i/religijskih skupina, država ga ne bi smjela (bezobzirno) financijski obvezati prema njima jer ustavna *odvojenost* vjerskih zajednica od države za građane eksplicira njihovu državnu / lokalnu neobavezu, tj. privatnost, komunitarnost. U suprotnom, ako građanin nije član vjerske zajednice, a država ga financijski obaveže, ili ustav u realnoj provedbi tek deklarativno (i nepotpuno) predviđa slobodu uvjerenja, savjesti (iz koje proizlazi pravo izbora), ili se realni sadržaj ustavnih normi tek djelomično (površno) provodi?

Europska praksa nudi mješavinu javnog financiranja³² i mehanizma slobodnog tržišta.³³ Neposredni crkveni porezi egzistiraju u državama u kojima je ustavom utvrđen takav model suradnje vjerskih zajednica i države.³⁴ No, porezne obaveze građana prema vjerskim zajednicama mogu biti i *posredne*, međunarodnim ili unutardržavnim ugovorima. Isti bi trebali biti u skladu s nizom ustavnih članaka.³⁵ Praksa država gdje porezni obveznici plaćaju *porez* ili posredno sudjeluju u javnom financiranju vjerskih zajednica (bili ili ne bili njihovi članovi) dok ustav istovremeno štiti slobodu uvjerenja, savjesti te vjerske zajednice odvaja od države,

²⁹ Republika Hrvatska potpisala je Ugovore sa Svetom Stolicom (vrhom religiozne piramide), ne s Državom Vatikan. Stoga se ti Ugovori odnose na RKC (nižu religioznu razinu) u RH, tj. na deklarirane kršćane rimokatolike u RH i njihove pravne osobe / predstavnike. No ti ugovori pravno obavezuju *sve porezne obveznike* od kojih jedan dio nisu članovi RKC-a u RH. Upravo takva pravna pozicija RKC-a i inih vjerskih zajednica u RH degradira *pravo izbora* proizišlog iz *ustavne slobode uvjerenja i savjesti*. Time se *marginalizira* i ustavno načelo slobode uvjerenja i savjesti. Stoga je i etički i pravni paradoks isključiti načelo *reciprociteta* između vjerskih zajednica i (ili nasuprot) prava izbora poreznih obveznika koji tu pravnu i financijsku poziciju RKC-a i drugih vjerskih zajednica u RH opslužuju. O spomenutom reciprocitetu F. Staničić piše: *Treba naglasiti i to da niti jedan od ovih ugovora također ne predstavlja reciprocitet prava i obveza, nego je zapravo riječ o popisu privilegija jedne vjerske zajednice ...*, (2018., 422).

³⁰ Usp. Mijatović (2007., 62).

³¹ Usp. Zrinščak (2008., 30-31); Konvencija EU-a o ljudskim pravima i temeljnim slobodama, čl. 9./1., <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/UredPDF/?id=310>, 9. V. 2009.

³² I u nekim visoko laičkim državama vjerske zajednice nisu u potpunosti zapostavljene od države. U francuskim pokrajinama Alsac i Lorreine država pomaže vjerske zajednice, dok su u Belgiji vjerski službenici izjednačeni s državnima.

³³ Torfs (2007., 35).

³⁴ Takvi modeli javnog financiranja konfesija postoje npr. u Srbiji, Grčkoj, Rumunjskoj, Slovačkoj, Velikoj Britaniji, Luksemburgu, dijelu skandinavskih država ... Usp. Jelčić (1998., 395).

³⁵ Npr. komparacija čl. 1., 3., 14., 40., 41. i 140. Ustava RH; Usp. Rodin S. (1998., 116-117); Bačić, (2012., 20).

potkrepljuje racionalnost argumenata teze o narušavanju dijela ustavnih prava čovjeka etatiziranim modelom financiranja. Egzaktost tog sadržaja proizlazi iz *ugovorenog* odnosa države i vrha vjerske uprave.³⁶

Ustavi ne navode eksplicite *pravo izbora* o financijskoj ne/participaciji prema vjerskim zajednicama. U dijelu država to je formulirano podređenim zakonskim aktima, a negdje je u ustavu formulirana *pomoć* države.³⁷ To najčešće podrazumijeva javne financije. Kako ustav, kao načelni pravni akt, ne definira na što se odnosi i za što se daje financijska pomoć (npr. za određeni projekt, redovnu rentu iz proračuna, povremenu novčanu pomoć...) ta pozicija otvara prostor državnoj / lokalnoj upravi širokog tumačenja, da *samovoljno, paternalistički* tretira (pravilnikom, uredbom, ugovorom, zakonom) kakva, kolika i za što bi trebala biti financijska obaveza (iz toga dugoročno poticana i etička svijest) građana prema vjerskim zajednicama.³⁸ Ta nejasna a (ponekad) *apsolutizirano* shvaćena (ne/ustavna?) pozicija od strane javnih uprava generira uvjete za ostvarenje suupravljačkog utilitarizama vjerskih i državnih / lokalnih upravnih struktura, implicate i narušavanje dijela temeljnih i građanskih prava.³⁹ Stoga, pri definiranju *načina* i *obima* državne / lokalne pomoći treba paziti da ona ne bude u (eklatantnoj) koliziji s normama o laičnosti države, ravnopravnosti građana, slobodi savjesti, uvjerenja i društvenih im implikacija. Pravna i etička obaveza države koja nastoji uspostaviti pravedn(ij)e odnose u društvu s uvažavanjem različitosti svojih građana jest stvaranje zakonskog okvira u kojem *samostalni* izbor građanina o ne/pripadnosti nekoj i/religijskoj skupini treba biti kriterij i za *autonomnu* (supsidijarnu) odluku o financijskoj ne/potpori.⁴⁰ Naime, ono što različitim ljudima implicira javnu financijsku obavezu prema akcijama *privatnih* subjekata trebalo bi biti pravno nesumnjivo, istinski (s empatijom prema potrebitima) socijalno i humanistički umjereno jer ustavne norme *ravnopravnost građana, njihovih uvjerenja i savjesti* ne možemo odvojiti od onoga što civilizacija percipira *dostojanstvom* čovjeka (i poreznom obvezika). A upravo to određuje čovjeka, i

³⁶ Npr. Ugovor Svete Stolice i RH o gospodarskim pitanjima, čl. 2./2., čl. 6./2., str. 62./331. Po Ustavu čl. 41., RH treba osigurati isti status svim vjerskim zajednicama. Pa ipak je pitanje moguće revizije međunarodnih Ugovora Svete Stolice i RH o ovoj temi presudno. Naime, to su prvi ugovori RH s jednom (najvećom) vjerskom zajednicom. Njihov je primjer bila platforma za rješavanje odnosa RH i s drugim vjerskim zajednicama. Revizija Ugovora Svete Stolice i RH potaknula bi domino-efekt revizije unutardržavnih ugovora RH s ostalim vjerskim zajednicama.

³⁷ Ustav RH, čl. 41/2.

³⁸ Npr. a) uoči parlamentarnih izbora 2007. g. visoki dužnosnik Vlade RH potvrdio je da je na *zatvorenoj* sjednici donesena odluka o izdvajanju oko 70 milijuna kuna iz državnog proračuna za potrebe Rimokatoličke crkve (vidi Jutarnji list, 3. XI. 2007.);

b) *darovnica* Vlade RH Dubrovačkoj biskupiji, <http://www.dubrovacki.hr/clanak/30941/baciu-urucio-darovnicu-biskupu-uzinicu>, I. VIII. 2011.;

c) indikativan je, pravno sumnjiv *povrat* državnog zemljišta iz 1997. g. župi Dajla u Porečko-pulskoj biskupiji.

³⁹ Pena-Ruiz (2004., 26-27); Bačić, 'Ustavni sud je veto-igrač' (2009., 282); Ustav RH, čl. 128. i 140.

⁴⁰ Usp. Maritain, 'o građanskom zakonodavstvu' (1992., 163); Jelčić (Njemačka, 1998., 394/401); Špehar (Francuska, 2009., 280); Torfs (SAD, 2007., 35). Važan uzrok laičke norme u SAD-u (gdje država sufinancira visoka učilišta vjerskih skupina) i negativno je iskustvo doseljenika iz Europe uoči, tijekom i poslije vjersko-političkih sukoba 1517.-1648. g.

prema inoj privatnosti. Zato i sumnja u neustavnost etatiziranog, privilegiranog ne/posrednog modela financiranja vjerskih zajednica implicira plauzibilnost.

Vjerska uprava može / treba od članstva tražiti financijsku pomoć za *privatne* potrebe svoje zajednice.⁴¹ No *sporno* je što država obavezuje porezne obveznike osnovom *statistike* religioznih i *internog* prava vjerskih zajednica. Takva, *široko* shvaćena pomoć vjerskim zajednicama implicira neustavnost jer iste *odvaja* od države štiteći i pravo izbora (proizišlo iz slobode uvjerenja, savjesti) građana / poreznih obveznika. Dodatna implikacija upućuje da tako formuliran (međunarodni ili unutardržavni) ugovor degradira i dio pravnog temelja pluralnog / pluralističkog društva.⁴²

Spor pozicija: **a)** slobodovoljna ne/apstinencija od članstva u vjerskim zajednicama s jedne, **b)** i njihovo *obavezno* ne/posredno financiranje koje marginalizira pravo izbora s druge strane, *izražava diskriminaciju usprkos ustavnim normama*.⁴³ Je li razlog tome nedovoljna jasnoća (slova i duha) ustava što može implicirati različite pravne interpretacije?⁴⁴ Ako jest, onda se otvara / otvorio se prostor involucije i inih implikativnih prava proizišlih iz ustavne slobode uvjerenja, savjesti.⁴⁵ Očito je da financiraje vjerskih zajednica etatiziranim modelom otvara vrata *nejednakostima*.⁴⁶ Upravo zato, a s obzirom na laički orijentir ustav i subjektivnost kao esenciju i egzistenciju uvjerenja, savjesti – vjerske zajednice u *realnom sadržaju* ne bi trebale / smjele imati privilegirani (etatizirani) tretman.⁴⁷

Kako norma *pravo izbora* proizlazi iz ustavne slobode uvjerenja i savjesti, to podrazumijeva da bi država (možda referendumom)⁴⁸ trebala konzultirati građane o modelu tog financiranja. Tako shvaćen *humanizirajući* karakter ustava o javnom financiranju privatnih inicijativa dodatno bi demokratizirao i *depaternalizirao* državnopravni sustav spuštajući odlučivanje *supsidijarno*, na najnižu razinu – samog građanina, jer javno deklariranje ijednog građanina o pripadnosti nekoj i/religijskoj skupini ne bi smjelo za posljedicu imati financijsku obavezu drugog

⁴¹ Codex Iuris Canonici – Zakonik kanonskog prava Katoličke crkve, knjiga V., Kan. 1260. i 1262., http://www.miljenko.info/skrinja_files/Zakonik%20kanonskog%20prava.doc, 9. VIII. 2009.

⁴² A. Bačić u radu 'Ustav RH i najviše vrednote ustavnog poretka' piše o *konstitucionalizmu vrednota* i citira poruku suca J. Brandeissa (SAD): 'kritizirao je i odbacivao ono djelovanje Suda koji je pitanja i probleme ... usitnjavao tehničkim i nesuštinskim argumentima. Ustav se bavi suštinom, a ne sjenama'.

⁴³ Ustav RH, čl. 14. i 40.; Usp. Jelčić (1998., 394-395); Matulić (2009., 13); Špehar, "kooperacijski model ... ne može se formirati na dosljedno provedenoj jednakosti svih građana" (2009., 286).

⁴⁴ Npr., F. Staničić smatra da 'glede sklapanja Ugovora Svete Stolice i RH ne možemo govoriti o njihovoj formalnoj neustavnosti. Moguće je da postoje određene odredbe koje bi teško izdržale test njihove sukladnosti s Ustavom ... ali smatram da je njihov broj vrlo ograničen' (2018., 423).

⁴⁵ 'U slučaju sudske istrage o kleriku zbog možebitnih krivičnih djela predviđenih krivičnim zakonikom, sudske vlasti će o tome prethodno obavijestiti nadležne crkvene vlasti.', glasi čl. 8. st. 1. Ugovora Svete Stolice i RH o pravnim pitanjima. Ta pravna pozicija ostale građane stavlja u neravnomjernu poziciju.

⁴⁶ Torfs (2007., 34).

⁴⁷ Ova konstatacija implicira prigovor i za države gdje ustav nalaže *javno financiranje* vjerskih skupina (npr. dio skandinavskih država, Grčka, V. Britanija). Naime, kako ustavi *jamče* slobodu uvjerenja iz koje proizlazi i pravo izbora, to implicira *nesklad s financijskom obavezom* građana za akcije koje *nisu* od opće koristi.

⁴⁸ Rezultati mogućeg referenduma o reviziji Ugovora Svete Stolice i RH bili bi *savjetodavne* naravi prema daljnim postupcima Vlade i Sabora RH.

građanina.⁴⁹ Ograničavanje slobode i prava treba biti razmjerno naravi potrebe za ograničenjem u svakom *pojedinom* slučaju, u zaštiti slobode i prava drugih ljudi, pravnog poretka i javnog morala.⁵⁰ Mogu li se onda *komunitarni* interesi privatnih i/religijskih subjekata tretirati obaveznim u pluralnom / pluralističkom društvu, tj. nadređenima pravima diferencirane populacije (poreznih obveznika) ako ih takvima ne izražava ni ustav (duh i slovo)?⁵¹

NEJASNOĆE IZ ARGUMENTA USTAVNE OPRAVDANOSTI

Jedna je od temeljnih postavki da se demokracija ostvaruje na ekonomsko-socijalnoj sferi društva. Vjerske zajednice vode niz akcija usmjerenih (razumljivo) na korist svoje zajednice i članstva. No, tradicijski vode i niz odgojno-obrazovnih i karitativno-socijalnih institucija, projekata i akcija koji ekspliciraju i *opću korist* društva (dječje vrtiće, škole i visoka učilišta s pravom javnosti, pučke kuhinje, domove i prihvatilišta za nezbrinute, savjetovališta, zdravstvene ustanove ...).⁵² Takve akcije, osim što po socijalnom nauku vjerskih zajednica potiču razvoj socijalne osjetljivost na sve građane, i s pozicije humanizma i socijalnih orijentira suvremenog društva impliciraju *državnu / lokalnu pomoć*, preciznije, javno *sufinanciranje*.⁵³ Uloga države i jest da svojim autoritetom omogući funkcioniranje svakog društvenog (fizičkog ili pravnog) subjekta prema njegovu identitetu.⁵⁴ Uz to, načelom supsidijarnosti te akcije i projekti vjerskih zajednica decentraliziraju državnu / lokalnu moć i otvaraju prostor razvoja *autonomije* civilnog društva, reflektirajući društvenu pluralnost.⁵⁵ Vrlo sličan model suradnje suvremene države primjenjuju prema akcijama udruga civilnih društva. Da dokaže ustavom zadanu socijalnu orijentaciju, *financiranje* zdravstvenog osiguranja vjerskoj upravi, državi i građanima trebala bi biti i etička obaveza.⁵⁶ Naime, solidariziranje prema čovjeku nalaže javne *financije* takvim akcijama i centrima, bili oni i privatni jer, s obzirom na neizvjesnost koju nosi budućnost, svatko može doći u poziciju potrebitog, a bez te elementarne solidarnosti društvo gubi svaku osnovu.

⁴⁹ Usp. Thoreau (2003., 94).

⁵⁰ Ustav RH, čl. 16.

⁵¹ Isto, čl. 41. *odvaja, štiti i pomaže* vjerske zajednice. Sva tri atributa podjednako su relevantna. No, '*odvojenost i pomoć*' suprotstavljeni su u slučaju *trajne*, time i *violentne*, obaveze građana. *Zaštita* je u demokratskom društvu samorazumljiva. *Odvojenost* naglašava pravno-politički karakter države i *privatni a javni društveni karakter vjerskih zajednica*, dok *pomoć* implicira (pravnu i financijsku) potporu privatnim vjerskim subjektima *samo* u pojedinim akcijama (s određenim vremenskim rokom) koje impliciraju stvarnu, opću korist društvu; usp. Bulat (bilješka 128., 654.-655.).

⁵² Ugovor Svete Stolice i RH o gospodarskim pitanjima, čl. 11.; Zakonik kanonskog prava RKC-a, knjiga V., Kan. 1254. i 1259.

⁵³ Ustav RH, čl. 41/2.; Torfs (2007., 35).

⁵⁴ Usp. Bađun (2000., 6).

⁵⁵ Usp. Mijatović (2007., 70).

⁵⁶ Ustav RH, čl. 1., 3. i 134/1.; Torfs (2007., 34-35).

Obvezi javnih financija podliježe i restauracija sakralnih spomenika koje relevantna znanstveno-umjetnička struka identificira kulturnom baštinom društva od posebnog, povijesnog / identitetskog značaja.⁵⁷ Istovremeno, ta državna / lokalna pomoć u obnovi i restauraciji identitetski detektiranih vjerskih objekata, uz pomoć opće korisnim vjerskim akcijama, istima implicira gubitak dijela *etičke*⁵⁸ slike *privatne* imovine i akcija sukladno proporcionalnom omjeru državne / lokalne pomoći. Na opisan način i *kvalitetan model suradnje* vjerskih zajednica i javnih uprava nalazi prostor svoje, etički i ustavnopravne manje sporne, egzistencije.

No, gdje je granica državne / lokalne pomoći *privatnim* i religijskim akcijama koje impliciraju i opće dobro društva? Zna li se točno što sve porezni obveznici financiraju vjerskim zajednicama od onoga što su iste pokrenule, a da je i od opće koristi društvu? Kakva, posebno kolika bi trebala biti ta državna / lokalna pomoć

⁵⁷ Ugovor Svete Stolice i RH o suradnji na području odgoja i kulture, čl. 13./1 i 2.; Mijatović, 'U Francuskoj (Zakon o laičnosti) se samo crkvene građevine izgrađene do 1905. g. održavaju državnim novcem' (2007., 61).

⁵⁸ Kroz vremenitu prošlost vjerske zajednice stjecale su imovinu na više načina: oporezivanjem puka i milodarima, vladarskim privilegijima, oporukama i darovnicama imućnih članova... Obrtaj sredstava omogućio je investiranje u nove nekretnine i obnovu starih, od kojih je dio bio od dugoročne koristi razvoju društva. Ustav RH opravdano nalaže zaštitu i povrat privatnog vlasništva oduzetog u NRH i SRH. No, po kooperacijsko-konkordatskom modelu koji proizlazi iz Ugovora Svete Stolice i RH, država se obavezala i na izdvajanje dvije bruto plaće (na mjesečnoj razini) pomnožene s brojem župa. U prethodnih 20-ak godina nema podataka koliko je tim modelom RH obeštela vjerske zajednice, te koliko im je još ostala dužna za imovinu koju ne može vratiti ili za nju nije našla zamjensku imovinu. Kako takav model (*ide u beskonačnost*) zbog svoje *nejasnoće* ne štiti interes ni države ni građana, tema povrata *bez naknade* oduzete imovine vjerskim zajednicama aktualna je i s pozicije *prava izbora* građana. Naime, RH je ta koja je *odgovorna*, ne vjerske zajednice koje su (objeručke) prihvatile ponuđeni model koji im omogućava da niz, i društvu nekorisnih, akcija financiraju na teret poreznih obveznika. F. Staničić o Ugovoru o gospodarskim pitanjima Svete Stolice i RH piše: 'Ipak, nedvojbeno je da je Ugovorom uspostavljen povoljniji status KC-a u odnosu na uređenje uspostavljeno Zakonom o naknadi glede povrata imovine koja se ne može vratiti u naravi. U tom smislu KC ima povoljniji položaj od svih ostalih ovlaštenika prava na naknadu sukladno Zakonu o naknadi...' (2018., 413). Upravo zbog gore navedenoga, revidiranje Ugovora Svete Stolice i RH implicira plauzibilnost i s pozicije prava izbora građana. Pa ipak, hipotetski, implicira li povrat imovine vjerskim zajednicama *veću korist društvu* (s obzirom na to da vjerske zajednice ističu važnost svoje *društvene uloge* i *posebne brige* za narod) od situacije da je oduzeta imovina ostala u vlasništvu državnih / lokalnih uprava u RH (npr. u NRH i SRH spomenuta imovina mahom je imala *općedruštvenu* namjenu)? K tomu, kler počesto ističe da im materijalno nije važno, a pri tom inzistira upravo na njegovu povratu. Zbog otegotnih okolnosti povrata imovine dodatno opterećuju porezne obveznike, a državu u rješavanju povrata ili pronađene zamjene. A sve to od *posebne brige za narod*.

*takvoj akciji u odnosu na njen realni trošak?*⁵⁹ Da bi se izbjegla kolizija tumačenja laičke norme i slobode savjesti, uvjerenja (time i prava izbora) s jedne, a opravdalo javno *sufinanciranje* privatnih a društvu korisnih akcija s druge strane, trebalo bi precizno utvrditi *za što i u kom omjeru* (tj. postotku u odnosu na realni trošak inicirane akcije) porezni obveznici financiraju i/religijskim skupinama. *Omjer* javne pomoći za te privatne akcije *ne bi smio biti toliko izdašan / velik* jer bi porezni obveznici time mogli doći u poziciju *potpunog* financiranja tih *privatnih* akcija.⁶⁰ *Obimna* (privilegirana) javna pomoć tim akcijama omogućila bi narušavanje prava izbora građana o ne/apstiniranju od privatnih akcija. Ta *obimna* javna pomoć potencira i latentni a javno tolerirani vid *koruptivnog*, te je u evidentnoj koliziji s ostalim pozitivnim: humanim i socijalnim karakterom, od ustava do nižih pod/zakonskih akata prema poreznom obvezniku – *najnižem supsidiariusu*.⁶¹ Može li se, uostalom, akcija financirana *obimnom* javnom pomoći uopće smatrati i prezentirati akcijom *privatnog* subjekta?

⁵⁹ Troše li doista vjerske zajednice u RH *javni novac* u namijenjene *opće korisne akcije*, nije transparentno. To implicira da *možda* tek *omanji* (*trećina?*) dio javnih financija doista ide za akcije od opće koristi. Ne/pouzdana izvori o tome daju različite iskaze:

a) izjava nadbiskupa M. Srakića, predsjednika HBK-a: *'svaka biskupija prema svojim mogućnostima pomaže karitativne akcije. Đakovačko-osječka nadbiskupija u proteklom razdoblju za karitativne djelatnosti odvaja 25 do 30 %. Kada to dodamo ovome iznosu od 50 milijuna – svota iznosi nekih stotinjak milijuna kuna'*, <http://www.glas-koncila.hr/portal.html?catID=2&conID=12506&act=view>, 1. VIII. 2009.

b) djelatnici Rimokatoličke crkve trude se objasniti svojoj pastvi da nije točno da se proračunski novac Crkvi *daje*. Ona to dijeli s građanima. Tome se suprotstavlja podatak koji je na jednom javnom sučeljavanju izrekao predstavnik Crkve da ona tek *19 %* crkvenih prihoda troši u humanitarne svrhe. Nije uopće bitno je li to istina. Bitno je da uistinu nitko u Hrvatskoj to ne može utvrditi, <http://www.zamirzine.net/spip.php?article7523>, 3. VIII. 2009.

c) Nadbiskup Ž. Puljić, predsjednik HBK-a, u emisiji 'Mir i dobro' kazao je da: *'(tek) oko 50 % od novca dobivenog iz proračuna RH ide na karitativne i odgojno-obrazovne akcije i restauraciju starih vjerskih objekata. Drugu polovinu RKC ulaže u (dodajem: društvu nekorisno) održavanje klera i nove vjerske objekte'*, izvor HTV 1, 25. XI. 2012.). Potonju *'drugu polovinu'* vjerske zajednice bi trebale financirati svojim *privatno* ostvarenim sredstvima.

⁶⁰ Ugovor Svete Stolice i RH o pravnim pitanjima, čl. 17. st. 2. i 4.; Ugovor Svete Stolice i RH o gospodarskim pitanjima, čl. 9. i čl. 12./2.; Ugovor Svete Stolice i RH o suradnji na području odgoja i kulture, čl. 9., čl. 10./3. i čl. 11./2.-3.; Ugovor RH i HBK-a o katoličkim osnovnim i srednjim školama, <http://www.hbk.hr/?type=vijest&ID=356>, 1. VIII. 2011. *Privatne* (vjerske, građanske) škole, visoka učilišta s pravom javnosti impliciraju i opću korist, no *vjerske su privilegirane* jer ih porezni obveznici financiraju u *potpunosti*, obimno. Privatne građanske škole državna / lolakna uprava *nije obavezna*, a *može* financirati (Zakon o srednjem školstvu, čl. 32/2. i 88., http://www.poslovniforum.hr/zakoni/zakon_o_srednjem_skolstvu.asp, 1. VIII. 2011.). U svim privatnim (religijskim, građanskim) školama *jedino i trajno opće dobro* koje eksplicira javne financije su *učenici* – osnovom broja učenika i razrednih odjela i *učitelji* – ZOR, ZOOOSS, edukacija (usp. Pena-Ruiz, *'solidarnost, ne duhovna opcija'*, (2004., 106)). Ostale materijalne potrebe svih *privatnih* škola trebale bi isključivo biti financijska obaveza *vlasnika*.

⁶¹ Članci 30.-35. Zakona o drugama RH iz 2014. *nisu u skladu* ni ideje ni prakse da svaki porezni obveznik (*najniži supsidiarius*) *autonomno* odluči želi li i koju će vjersku zajednicu ili udrugu civilnog društva podržati (bilo opće korisne ili privatne, društvu nekorisne akcije). Sažetak navedenih članaka Zakona iz 2014. g. svodi se na oportuno načelo: *'svi financiraju sve, pa će i različite civilne udruge (vjerojatno i većina građana) imati manje manevarskog prostora za prigovor na postojeću legislativu javnog financiranja, kako različitih udruga civilnog društva tako i vjerskih zajednica'*. Ovakav je model / logika s razine političke vlasti korisna (manipulativna?), a prema građanima – poreznim obveznicima – izuzetno nekorektna. Čak štoviše, s obzirom na slobodu savjesti i uvjerenja, dijelom i neustavna.

Omanji (socijalni) omjer javne pomoći privatnoj inicijativi trebao bi biti samo *vid podrške šireg društvenog spektra* u pokušaju kvalitetnijeg suočavanja s društvenim anomalijama jer, po svojoj intenciji, ista ne implicira financijsku profitabilnost privatnog inicijatora. *Omanji* omjer javne pomoći (dio u odnosu na realni trošak) akcijama privatnih subjekata umanjio bi i narušavanje ustavnih normi, implicirajući približnu izjednačenost njegovoj humanističko-socijalno nakani. Stoga bi, pravno i etički, bilo važno *definirati i obim / postotak* javnih financija u odnosu na realni trošak privatne akcije koja implicira i opće dobro društva. Kako ukupne prihode vjerskih zajednica pomažu porezni obveznici, a one ih samostalno raspoređuju, izdvajanje i trošenje tih javnih financija nužno zahtijeva i *javni uvid*.⁶² Time bi i prigovori o eklatantnoj koliziji dijela ustavnih normi i ostvarenog sadržaja bio sveden na razumljiv i prihvatljiv *minimum* koji humanističko-socijalna i laička smjernica ustava može tolerirati jer je društvu dugoročno korisno.⁶³

Dodatna upitnost pravne pozicije vjerskih zajednica u pluralnom / pluralističkom društvu po pitanju javnih financija *nejasna* je pozicija njihove ne/redovite porezne ne/obaveze prema državnom / lokalnim proračunima na svoje prihode⁶⁴ koji bi trebali biti u određenom *proporcionalnom* odnosu s poreznim obavezama građana. Naime, koje su akcije profitabilne (eksplicite, javno nekorisne), a koje doista ne impliciraju profit, tj. usmjerene su stvarnom općem dobru društva?⁶⁵ Preciznije definiranje u odnosu na financijsku pomoć poreznih obveznika prema akcijama vjerskim zajednicama, tj. veća *izjednačenost* u pravima i obavezama s inim

⁶² Ugovor Svete Stolice i RH o gospodarskim pitanjima, uvod, čl. 2. i 6./2.; Ugovor Svete Stolice i RH o pravnim pitanjima, čl. 17/4. O potrebi *javnog uvida* predsjednik HBK-a, nadbiskup M. Srakić izjavio je: '... Crkvu ništa ne obavezuje da izvjesti javnost kako se troši proračunski novac ... hrvatski zakoni nalažu da potrošnju proračunskog novca kontrolira Sabor preko Državne revizije.', <http://businesshr/Default2.aspx?ArticleID=5134c778-3392-4dbd-b736-a894fcde30e9&ref=rss>, 1. VIII. 2009. Nejasnoća u kom obimu javni novac ide na planirane opće korisne akcije jest i u tome što otvara prostor *sumnji* da ga vjerske skupine *investiraju* i u akcije koje *nisu* opće korisne, a donose im (ne/oporezovanu?) *dobit*. Postojeći model (*koordinacije i jedinstva Crkve i Države*) u RH, osim što je suprotan dijelu Ustava RH, otežava kontrolu i moguću sankciju nenamjenske potrošnje. Stoga bi možda bilo korisno oformiti tijelo koje bi pravednije određivalo visinu javne pomoći za *društvu korisnu privatnu* inicijativu i kontroliralo njenu potrošnju.

⁶³ Ovako ureden pravni okvir poticao bi sve i/religijske sudionike civilnog sektora na *konkurenciju*, tj. na kvalitetnije osmišljavanje akcija, projekata koji se natječu za javnu pomoć, na korist društva i građana.

⁶⁴ Ustav RH, čl. 51., Ugovor Svete Stolice i RH o gospodarskim pitanjima, čl. 1./1.-2. i čl. 10. S obzirom na to da ni međunarodni Ugovor ni Zakon ne preciziraju kako se određuje (ne)profitabilnost vjerskih pravnih osoba, nejasnoća u odnosu na porezni sustav RH i *dobit* koju iste ostvaruju (od *milodara, vjerskih usluga, najmom prostora, dividende od dionica trgovačkih društava i burzovnog mešetarenja, prodajom tiska, vjerskog turizma, privatnih donacija i javnih proračuna*) implicira *sumnju* o brizi za opće dobro društva. Naime '*sljedom traga novca*' vjerske zajednice kao formalno *neprofitabilne* pravne osobe (Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, čl. 6. st. 3.) iz gore navedenih izvora ostvaruju znatne a (*ne/oporezovane*?) prihode. O temi ne/plaćanja poreza vjerskih zajednica vidi Sokol, Staničić (2018., 51-52/56-57). *Kompleksnost* pitanja ne/oporezivosti oslikava primjer *privatne* trgovine mješovitom robom koja nužno donosi materijalnu korist vlasniku te se opravdano tretira *profitabilnom* privatnom akcijom koja ne implicira javnu pomoć. No, ona *djelomično*, s obzirom na organizaciju suvremenog života, implicira i *širu, opću* (svakodnevnu) *korist* mještana u prehrambenoj opskrbi. Navedeni primjer proširuje sliku društvu općekorisnog, tj. istovremeno ukazuje na to da su vjerske zajednice tek (manjim?) dijelom neprofitabilne pravne osobe. Omjer profitabilnog i neprofitabilnog u njihovu poslovanju trebala bi precizirati pravno-financijska struka.

⁶⁵ Marasović, Klarić, Balić (2003., 591).

pravnim i fizičkim osobama (s obzirom na pravo izbora), a posebice na humanost i socijalnu pravdu, činila bi vjerske zajednice (i njihovu upravu) defavorizirajućim tj. ravnopravni(ji)m sudionikom društva. Najniži *subsidiarius* – građanin, *ne bi po ustavu smio biti u podređenom položaju* nasuprot *privatnih institucionalnih subsidiarius* – različitih i/religijskih skupina. U protivnom, njihove realne: pravne, socijalne i etičke dionice privilegirane (i tek zamaskirane) državnom protekcijom (statusom neprofitabilnosti), ekspliciraju njihov fiktivan, a društvu, dugoročno, štetan rast.

USTAVNA NEUSKLAĐENOST: UTILITARIZAM VJERSKIH ZAJEDNICA I/ILI OVISNOST O DRŽAVI?

Demokracija se ostvaruje i u političkoj sferi. No, njeno usklađivanje s ekonomskom i socijalnom razinom ne ide olako. Zato demokratski okvir, počesto i nažalost, ostaje više intencija nego realizacija.⁶⁶ Važna činjenica državnog / lokalnog financiranja vjerskih zajednica jest i razvoj ponekad službenih, a ponekad neformalnih kriterija. Stoga im neke države / lokalne uprave daju pomoć i za *isključivo privatne*: osobne, religiozne, a društvu *nekorisne* akcije.⁶⁷ S obzirom na to da društvu i *nekorisne privatne* akcije *ugovoreno* financiraju porezni obveznici, one time ekspliciraju *javno obavezujuću relevanciju*.⁶⁸ I pri tome se kao važna polazišta uzimaju *statistika* i *povijest*.⁶⁹ Popis stanovništva eksplicira evidencijsku, ne zakonsku (*demokratska većina*), svrhu pa argument iz *statistike* nema relevantnu težinu jer *nije* sukladan ustavu. Na temelju niza podataka iz popisa stanovništva donose se određeni pravni akti i zakoni za kvalitetniju uređenost društva. No oni, eksplicite (po slovu i duhu), trebaju biti u skladu s nadređenim im ustavom. Ustavna norma o slobodi uvjerenja, savjesti, ukazuje da bi odluka za javno financiranje društvu *irelevantnih privatnih* akcija trebala biti prepuštena građaninu, a *ne* državnj ili lokalnoj upravi. K tomu, takvim državnim / lokalnim financiranjem dovedena je u pitanje ustavom ucertana autonomnost države, tj. odvojenost vjerskih zajednica od države, odnosno *svjetovnost* države. U protivnom, eklatantno se generira i javno tolerira *korupcija* jer porezni obveznici financiraju društvu *nekorisnu* privatnost.⁷⁰ Inkompatibilne ustavu, nametnute restrikcije poreznim obveznicima za javno *nekorisne* akcije privatnih subjekata ekspliciraju državnu (legalnih ugovaratelja, potpisnika i donositelja

⁶⁶ Bačić (2009., 475).

⁶⁷ Ugovor Svete Stolice i RH o gospodarskim pitanjima, čl. 5./3., čl. 6./2., 4. i 5., čl. 8./1., čl. 9. i 10./1., čl. 12./2.; Marinović Bobinac, Goldberger, 'razdoblje 1995.-99. g.' (2007., 294-295).

⁶⁸ Ugovor Svete Stolice i RH o gospodarskim pitanjima, str. 333.; usp. Jelčić (1998., 396).

⁶⁹ Ugovor Svete Stolice i RH o gospodarskim pitanjima, čl. 6./6., Torfs (2007., 36).

⁷⁰ F. Staničić piše: 'U novčani iznos koji RH isplaćuje KC-u, osim troškova za uzdržavanje klera i drugih crkvenih službenika, uključeni su i troškovi izgradnje i uzdržavanje crkava i pastoralnih središta koji nisu na popisu spomenika kulture te doprinos za karitativnu djelatnost' (2018., 414).

tog ugovora) *uzurpaciju* autonomne odluke građanina o ne/financiranju društvu nekorisnih i/religijskih akcija.⁷¹

Opstanak '*civilizacijske stečevine*' tj. porezne obaveze građana prema vjerskim zajednicama i u društvu irelevantnim akcijama u privatnoj inicijativi k njihovom humanitarnom statusu i društvenoj egzistenciji jest evidentan.⁷² Takav im se ugovor s državom nameće kao imperativ, opravdavan tradicijom i statistikom.⁷³ No građani obavezani takvim ugovorom zapravo su *prisiljeni*⁷⁴ pomoći, (o)jačati i društveno-političku njihovu poziciju.⁷⁵ Ako ta, pravno privilegirana, pozicija (šire) javne pomoći vjerskoj upravi, *nejasno*, i jest u skladu s humanističkom i socijalnom orijentacijom ustava, ona ozbiljno narušava pravo izbora na ne/apstiniranje od ine privatnosti. Štiti li se time pravni poredak, javni moral, građanske slobode, prava i dignitet ljudske osobe? Ili se ugovorenim etatiziranim sadržajem *kolektivno* narušavaju?⁷⁶

Isticanjem prinosa u općoj humanitarnosti društva na financijski teret poreznih obveznika, tako ugovoren sadržaj države i vjerskih zajednica generira, društvenu etički i pravno neprihvatljivu, *sebičnost privatnog* ugovaratelja koji prima takvu državnu / lokalnu pomoć. Kakve implikacije ta praksa projicira na *etiku* i *mentalitet*, razvoj pojedinca i skupina u pluralnom / pluralističkom društvu? K tomu, državno / lokalno financiranje i netransparentna potrošnja i za društvu korisne privatne akcije, ugovaratelja koji prima javnu pomoć i za društvu nekorisne privatne akcije, stavlja u neustavnu državnu ovisnost.⁷⁷ Ili možda manipulativnu (političkom voljom parlamentarne većine),⁷⁸ a svjesno (proklerikalno) ugovorenu obavezu poreznih

⁷¹ Usp. Jelčić (1998., 397); Häberle, usp. C. Montesquie (2006., 36); Ustav RH, čl. 14., 16. 40. i 41.

⁷² Usp. Badun, 8.; Ugovor ... o gospodarskim pitanjima, uvod, čl. 2., čl. 6./2. i čl. 9.

⁷³ O dijelu čl. 6. st. 3. deklaracije Dignitatis humane: '*Ako se, s obzirom na posebne okolnosti među narodima, posebna civilna priznanja daju jednoj vjerskoj zajednici u ustavnom poretku društva ...*', M. Medved piše: '*... ostavlja otvorenu mogućnost da u zemljama s katoličkim stanovništvom Crkvi bude dopušten privilegirani položaj ...*' (2013., 345).

⁷⁴ Kardinal J. Bozanić u intervjuu za HTV 1., 13. X. 2016. g., kazao je da su Ugovori Svete Stolice i RH *trajni, nepromjenjivi*; <http://vijesti.hrt.hr/356140/ekskluzivno-za-hrt-bozanic-o-vjeronauku>. I više no neobično razmišljanje učenog kardinala, s obzirom na to da u *ovozemaljskom* (poučava nas znanost) *ništa ljudsko nije nepromjenjivo ili trajno*, osim vječne Heraklitove *panta rhei*; Usp. Bulat (2018., 655).

⁷⁵ F. Staničić Ugovore Svete Stolice i RH oslikava i kao '*džentlenski dogovor*' (2014., 243).

⁷⁶ II. Vatikanski koncil, dokument 1885.: *Načelo supsidijarnosti protiv se svim oblicima kolektivizma*, <http://www.hbk.hr/katekizam/iii/14a-pr1.html>, 5. I. 2010.; Zrinščak (1995., 310-311).

⁷⁷ Usp. Jelčić (1998., 395).

⁷⁸ F. Staničić smatra da Ustavni sud RH (zbog samoproglašene nenadležnosti) neće rješavati pitanje ne/ustavnosti Ugovora Svete Stolice i RH već bi '*lopticu trebalo prebaciti*' na Hrvatski sabor koji je Ugovore i ratificirao (2018., 423). S druge strane, poruka suca J. Brandiessa: '*Ustav se bavi suštinom, a ne sjenama*', propituje i ratifikaciju Ugovora Svete Stolice i RH, tj. da su ih 2/3 većinom odobrili naši sabornici. Postoji li pri ratifikaciji a tiče se *ustavne Zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda* nešto što sabornici mogu samo u skladu *vređnote* Ustava? Postoji? Preciznije, nazire se u pitanju: '*Je li u skladu s Ustavom RH da Sabor RH odobri nešto što nije u skladu *vređnote* Ustava o Zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda*, tj. odvojenosti – *na kojoj se (po Ustavu) temelji dio pravne uređenosti Države, i odnosi između svjetonazorski različitog političkog naroda?*', <http://www.protagora.hr/Iz-medija-clanak/O-ustavnom-okviru-i-modelu-duhovno-etickog-obrazovanja-u-drzavnim-skolama-Republike-Hrvatske/468/>, 1. V. 2017.

obveznika?⁷⁹ Degradira li državni ugovaratelj, donositelj i potpisnik tom obavezom strukturu laičkog, humanistički i socijalno orijentiranog ustava radi utilitarizma su/upravljačkog nezamjeranja s vjerskom upravom?⁸⁰ Ili pitijeska pozicija ustava uzrokuje tu dilemu? Kako onda pravno i etički tumačiti i objasniti *pravo izbora* građana o ne/apstiniranju od ine, društvu nekorisne privatnosti?⁸¹

Na evoluciji *prava*, kao posljedici evolucije *svijesti* i *savjesti*, suvremeni su ustavi izrasli kao pravna *kultura*. To ukazuje da uloga i pozicija određenog subjekta / autoriteta u pluralnom / pluralističkom društvu implicira i njegovo javno propitivanje.⁸² Ne prenosi se *ahistorijski*, određenim zaslugama prethodnika.⁸³ Dapače, pozicija obimne, *privilegirane* javne pomoći razvidno snažno može kompromitirati ulogu onog / onih subjekata društva koji sebe nastoje (posebice apsolutizirano)⁸⁴ poistovjetiti s ukupnom (ili jedino relevantnom) slikom identiteta naroda.⁸⁵ Identitet kao vrijednosna kategorija eksplicira i određenu *čast*, pa kao takav nije, bar ne bi smio biti podložan, naročito ne svjesno doveden u poziciju koja kompromitira, jer ista implicira i državnu / lokalnu obavezu. Uz to, identitet naroda *ne* čini uloga *samo jednog* društveno-povijesnog subjekta, već je to svojevrsni

⁷⁹ Torfs, 'Snažno isprepletanje sekularnih vlasti i crkve je tipičano za ortodoksne tradicije' (2007., 34).

⁸⁰ Ugovor Svete Stolice i RH o gospodarskim pitanjima, čl. 6. st. 2., 4. i 5. i čl. 9.; Sličnih razmišljanja ima i u samom RKC-u. Fra Mario Knezović kaže: 'Imam dojam da Crkva u Hrvata, tu mislim na episkopat, želi biti društveno korektna, umjesto da bude korektiv društva. Imam dojam da se u Crkvu ... uvukao sindrom koji ja nazivam sindrom slova "K": konformizam, koketiranje i kompromis', <http://misija.slobodnadalmacija.hr/bastina/clanak/id/35295/Fra-Mario-Knezovic-Umjesto-da-bude-korektiv-drustva-Crkva-u-Hrvata-je-drustveno-korektna>, 10. II. 2019.

⁸¹ Bačić (usp. J. Brandeiss: 'Ustav se bavi suštinom, a ne sjenama.'), 2012., str. 16.

⁸² Perišić, 'demokratski sustav temeljen je na shvaćanju u kojem demos subzistira u narodu, a narod u svakom pojedincu; iz pojedinca proizlazi i sam politički legitimitet. ... u dinarskome mentalitetu (živom i u doba komunizma) vlada plemenski duh ... vrijedi pravilo snalaženja koje prirodno resi našega gorštačkog čovjeka, a koje je često samo relativiziran oblik pojma prijevara ... taj mentalitet u politici u RH ... poziva se na mitološko, na kršćansko-katoličku tradiciju ... 1990-ih u RH jasno su uočljiva nastojanja desne političke opcije da s Crkvom započne savez čija će posljedica biti klerikalizam, da se Crkvu pridobije za svoju političko-ideološku stranu ... dinarski mentalitet snalaženja ravna se prema zakonima krvne, rođijačke i prijateljske veze koji u bitnome idu za ostvarenjem partikularnih interesa i djeluju mimo svakoga zakona ... ne ostavlja mjesta za realizaciju prava proisteklog iz Ustava na kojem se temelji država ... RH se samo izvanjski temelji na Ustavu ... pravo kao temelj demokratskog ustroja u RH nije zaživjelo kako bi trebalo ... zakon ne vrijedi za sve jednako, ne pruža sigurnost pojedincu ... legitimom nositelju državotvornosti. ... iz kojega izvire pravo pojedine države. ... prešutnom dozvolom i nekritiziranjem ... i gotovo istovjetnim ponašanjem očitovale se koliko je i sama Crkva u Hrvatskoj prožeta i određena dinarskim mentalitetom' (2016., 109-117).

⁸³ Čest raspravni argument koji osporava reviziju Ugovora Svete Stolice i RH jest uloga / zasluga RKC-a u prošlosti hrvatskog naroda. To podrazumijeva da i građani RH trebaju financijski opsluživati (i etički opravdati) današnje potrebe uprave RKC-a zbog tisućljetne uloge / zasluga klera.

⁸⁴ Karličić, '... napast se krije u prenaplašavanju apsolutnog primata ... religijskih ... identiteta, tj. u apsolutiziranju identiteta ... u zatvaranju drugima jer su drugačiji ... Ti stavovi mogu dovesti do ozbiljnih konfliktnih situacija, nitko ne može polagati pravo na posjedovanje 'apsolutne i definitivne' istine o načinu života i životnim ciljevima. Potrebno je odreći se onoga što apsolutizira ... religijsku, kulturnu ... pripadnost ... ne radi se ovdje o odricanju od vlastitog identiteta, nego od njegova apsolutiziranja ... te se konfrontirati s drugim identitetima kroz otvoreni kritički dijalog ... To je 'kulturalno razoružavanje' koje vodi uzajamnom povjerenju ...' (2010., 755-756).

⁸⁵ Primordijalni koncept nacije implicira njenu monolitnost što znači da svi njeni članovi moraju imati istovjetan vrijednosni sustav koji je oblikovan tradicijom uvelike temeljenoj na domicilnoj religiji.

zbroj (pozitivno i negativno) učinjenog od različitih subjekata u različitim *poljima* djelovanja i u različitim *epohama*, koji su ostavili trajan i upečatljiv trag. Zato, osobito pozitivne, elemente identiteta treba čuvati od involucijskih situacija i iz toga proizišlih prigovora, i radi očuvanja stečene vrijednosti i radi konstruktivnog oblikovanja budućih generacija.⁸⁶ Tako i suvremeni akteri (u danim okolnostima), apsorbirajući pozitivnu (i *pravnu*) prošlost,⁸⁷ nastoje kreirati, nadograđivati se i evoluirati u ukupnost identiteta. Stoga i sadašnjost (kao i prošlost) može (trebala bi) imati značenje za ukupnu društvenu svijest i savjest; i vjersku – koja je tek *dio* identiteta naroda.⁸⁸

UMJESTO ZAKLJUČKA: MODEL DOBROVOLJNE SOLIDARNOSTI ZA VJERSKE ZAJEDNICE?

Da bi se u suvremenoj državi javno financiranje vjerskih zajednica uskladilo s ustavnom ravnopravnošću građana, kao temeljem humanizma i slobode, kriterij po kojem se ostvaruje državna / lokalna financijska potpora treba biti transparentan, etičan i socijalno prihvatljiv.⁸⁹ Država može pravno i organizacijski pomoći⁹⁰ u prikupljanju sredstava za financiranje *privatnih* društvu *nekorisnih*, time i *dodatnog* financiranja opće korisnih i/religijskih akcija, npr. *kanaliziranjem dobrovoljne solidarnosti*. Svakom se zaposleniku na platnoj listi može dodati stavka *solidarnosti*

⁸⁶ Usp. Perišić, 'o (tek) deklarativnoj demokraciji i izvanjskom temelju na Ustavu RH' (2016., 112).

⁸⁷ Uloga RKC-a u prošlosti hrvatskog naroda *neosporno* je dio njegova identiteta. No, u hrvatski identitet ulazi njegova *pravna* i ina baština; Bačić, usp. J. Crnić 'Vladavina Ustava – zaštita prava i sloboda čovjeka ...' (2009., 284).

⁸⁸ Izjava Iustitia et pax HBK 'o posesivnoj ljubavi RKC u RH prema Hrvatskoj', vidi Dugalić (2007., 528). Ti *rijetki* deklarativni istupi crkvenog učiteljstva, upravo zbog rijetkosti nastupa, a još više zbog *iskrenosti* sadržaja, nisu promijenili vjerničku svijest o poimanju onoga što je *istinski identitet* naroda.

⁸⁹ Torfs (2007., 35).

⁹⁰ Neprivilegirani model javnog financiranja vjerskih grupa *nazire se* i u tzv. *kulturnom porezu* u Italiji – 0,8 % i Španjolskoj – 0,7 % (vidi Mijatović, 2007: 60-61.). Etička je prednost što porezni obveznici samostalno odlučuju o tome uprihoduje li taj novac država trošeći ga na humanitarne, socijalne i kulturne svrhe, ili izabrana vjerska zajednica. No, etička i pravna *slabost* talijanskog modela je što potencira implikacije o narušavanju *prava izbora* građana. Naime, on ne predviđa da se porezni obveznik izjasni u poreznoj prijavi o uplati poreza, vjerskoj skupini ili državi. Ako se obveznik ni naknadno ne izjasni (što je njegova manjkavost), oporezovani novac ide po želji većine od ukupno izjašnjenih (tek oko 40-ak posto) poreznih obveznika. Pa ipak, bez obzira na to kakva natpolovična *većina* donosi odluku, utemeljen prigovor talijanskoj pravnoj praksi nazire se u *ustavnom* institutu *demokratska većina* jer omogućava etatizirano instrumentaliziranje *tog* instituta (vjerska većina mu *nije* ekvivalent) u interesu neke vjerske skupine, a nauštrb i najnižeg *supsidijariusa* i javnog dobra – *države*. Španjolski model je pravno i etički bolji jer se *porezni obveznik mora* izjasniti u prijavi o primatelju (država ili vjerska skupina) i u tome što oporezovana sredstva nedeklariranih obveznika u prijavi idu u *državni* proračun.

za i/religijske skupine.⁹¹ Ako zaposlenik prema nekoj od civilnih ili vjerskih skupina iskaže želju za novčanom pomoći, taj se postotak iz njegova osobnog dohotka može izdvojiti na žiro-račun odabrane skupine. Takav model udovoljava načelu supsidijarnosti jer bi odlučivanje o toj pomoći (samo kanalizirano preko državne razine) bilo prepušteno građaninu.⁹² Pri mogućem formuliranju te legislative trebalo bi voditi brigu o tome da postotak izdvajanja ne optereti ekonomski standard građana.⁹³ Ako zaposlenik želi apstinirati od te pomoći, iznos bi trebao ostati u osobnom dohotku.⁹⁴ U duhu humanističke, socijalne i laičke intencije, tj. veće *pravne izjednačenosti* svih sudionika društva, i/religijske skupine bi na taj uprihodovani novac prema državi trebale imati poreznu obavezu.⁹⁵ Naime, onaj tko uživa određenu pomoć društva za *privatno* inicirane općekorisne akcije, istom društvu duguje i *nadoknadu* za tu blagodat,⁹⁶ jer trebao bi biti dužan držati se određenih granica u svom ponašanju prema ostalim subjektima.⁹⁷ Time bi se zaštitilo / umanjilo narušavanje prava izbora o ne/apstiniranju od ine privatnosti, a taj način financiranja snažno bi osporavao kritike o državnoj / lokalnoj pomoći u poslovanju i/religijskih skupina. Kako i socijalni nauci vjerskih zajednica implementiraju solidarnost i supsidijarnost (utoliko su u skladu humanističkog poimanja čovjeka), to bi im trebalo biti u interesu imajući u vidu financijsku pomoć svih fizičkih i pravnih sudionika društva prema njima. Naime, jedan od indikatora po kojem se može mjeriti i vjerodostojnost etičkog poslanja vjerskih zajednica jest i model kojim porezni obveznici pomažu njihovu ukupnu društvenu ulogu, i kako se troše donirane javne financije. Inzistiranje na postojećim etatiziranim modelima vodi zaključku da

⁹¹ *Solidarnost* je etički i socijalno prihvatljivija no *porez*. Porez, psihološki i pravno, nameće obavezu, a solidarnost *slobodovoljnu* povezanost. Time je u skladnijem odnosu s izjavnim poslanjem i oficijelnim socijalnim naukom vjerskih zajednica, i s humanizirajućom smjernicom ustava. Stoga bi mogla imati i *veći odaziv* potencijalnih *slobodovoljnih* financijera u solidariziranju s privatnim i/religijskim skupinama. U SAD-u, primjerice, neke župe i nad/biskupije uprihoduju znatno veća financijska sredstva od članstva no druge. Ključan razlog tomu je, od građana prepoznat, kvalitetan ukupni karitativno-socijalni i duhovni rad župnika, nad/biskupa.

⁹² Usp. Mijatović, npr. Njemačka: *crkveni porez* (dodajem: po predloženom, solidarnost) *ubire se samo od članova Crkve ... što pridonosi slobodi i neovisnosti Crkve'* (2007., 64/71); Zakonik kanonskog prava RKC, knjiga V., Kan. 1261. Trebalo bi voditi računa i o tome da građanin u skladu čl. 9/1. Konvencije EU-a o ljudskim pravima ... koja obavezuje države potpisnice, pred početak kalendarske godine, ima pravo i na promjenu odluke o ne/financiranju i/religijske skupine.

⁹³ Usp. Mijatović (2007., 67).

⁹⁴ Ova konstatacija implicira etičniju, pravedniju poziciju od španjolskog i talijanskog modela po kojima, ako građanin ne izdvaja za vjersku zajednicu, taj iznos mora izdvojiti za državu. Slična situacija je i u Islandu gdje građanima, ako ne žele izdvojiti novčana sredstva za vjersku skupinu, država taj iznos uzima za visoko obrazovanje. Je li to korektno i ustavno opravdano prema građanima? Naime, građani već kroz redovita porezna davanja izdvajaju za kulturne, obrazovne i socijalne akcije države. Dodatno izdvajanje za akcije vjerskih zajednica osobna je volja / pravo zainteresiranih građana. Zaključno, iako vjerske zajednice kroz svoje akcije nastoje pomoći društvu, *poroznost* islandskog, španjolskog i talijanskog modela je ta što pred građanina stavlja *ekvivalentnu* poziciju: *državne / lokalne* – javne (svim građanima obavezne) ili *komunitarne* – privatne (osobno voljom preuzete) obaveze.

⁹⁵ Ustav RH, čl. 14/2. i 51.

⁹⁶ Visina poreznog opterećenja na ovako uprihodovani iznos trebala bi biti niža, simboličke naravi.

⁹⁷ To bi konfesijama moglo eskulpirati dio neoporezovanih prihoda od obreda euharistije, milodara, krštenja, pričesti, krizmi, vjenčanja, pogreba, blagoslova kuća..., iz kojih financiraju dio svojih ukupnih djelatnosti.

vjerske uprave *sumnjaju* u dobrovoljnu solidarnost, etiku i internu obavezu svoga članstva pa im *unosan* ugovor s državom (implicite, lokalnom upravom) na teret poreznih obveznika ne iziskuje namjeru ni potrebu revidiranja.⁹⁸

Za poštovanje i zaštitu ljudskog dostojanstva nužna je materijalna, pravna i etička uloga države.⁹⁹ Nesumnjivo, suvremeni demokratski sustav kao civilizacijsko evolucijski iskorak usmjeren je izbjegavanju društvenih anomalija s ciljem razvoja humanijeg i dostojanstvenijeg življenja u skladu s ukupnim potrebama čovjeka. To je i vjerskim zajednicama (nakon nadnaravnog tvorca) u prvom planu.¹⁰⁰ Stoga valja za očekivati da se u suvremenom društvu u skladu s ustavnim načelima ponašaju svi sudionici društva. To uključuje i vjersku upravu.¹⁰¹ Brisanjem distinkcija između *obimnog / privilegiranog* i *omanjeg, etatiziranog* i *laičkog*, na polju doniranja državnih / lokalnih financija *privatnim* općekorisnim akcijama; oba potpisnika (međunarodnog i unutardržavnog) ugovora generiraju marginalizaciju *prava izbora* građana (egzistencijalno i ontološki),¹⁰² kao posljedicu razvoja civilizacijskog toka svijesti i savjesti. To dovodi u pitanje i autonomnost ustavne države kao jamca te norme.¹⁰³ Budući da su dostojanstvo čovjeka, prava građana i demokracija, *'krhke biljke koje treba neprekidno njegovati'*,¹⁰⁴ i argumenti *statistike* i *povijesti* za etatizirano financiranje religije u suvremenoj državi evidentno mogu kompromitirati njenu autentičnost i pozitivnu društvenu percepciju jer ukazuju na svoju poroznost ako ih se tretira samo kao datosti koje od sebe ne razlikuju postojeći humanizirani stupanj društvenog razvoja.¹⁰⁵ Upravo stoga trebalo bi biti vrlo važno kakvim se *pravnim modelom* ostvaruje *suradnja* vjerskih zajednica i države: za oba pravna subjekta (Državu i Crkvu), a posebno za građane koji obavezno (ne/željeno) participiraju u toj suradnji.¹⁰⁶ Kako vjerske zajednice (s obzirom na statistiku članstva koja implicira određenu *društvenu* relevantnost) sebe projiciraju i kao (svojevrjne) *moralne* vertikale, *model suradnje* implicira i kreiranje *etike* i *mentaliteta* znatnog dijela društva. Stoga je država dužna štititi *realni sadržaj* normi *ravnopravnosti*

⁹⁸ Teologinja A. M. Gruenfelder o tijeku pregovora između Svete Stolice i RH uoči ratifikacije Ugovora 1996.-1998. piše: *'Imala sam se mogućnosti pobliže upoznati s tijekom pregovora između hrvatskih i vatikanskih pregovarača: nerijetko se nisam mogla oteti dojmu da između dvije strane ne postoji ravnoteža snaga, već da su iskusniji – da ne kažem 'prefriganiji' – vatikanski diplomati hrvatsku stranu lako 'gurnuli o zid'*. <http://www.autograf.hr/odgovor-marijani-bijelic-sekularisti-nas-smatraju-zatucanim-glupanima/>, I. III. 2017. Dodao bih: *'Valjda onoliko koliko su to naši snalažljivci (usp. J. Perišić, 2016., 109-117) dopustili?'* <http://www.protagora.hr/Iz-medija-clanak/O-ustavnom-okviru-i-modelu-duhovno-etickog-obrazovanja-u-drzavnim-skolama-Republike-Hrvatske/468/>, 2. V. 2017.

⁹⁹ Usp. Häberle (2006., 30).

¹⁰⁰ Hobljaj, Črpić, usp. E. Rosanna (2000., 385); Špehar (2009., 280).

¹⁰¹ Baloban S., o potrebi veće transparentnosti crkvenih financija (2000., 678).

¹⁰² Usp. Matulić (2009., 8).

¹⁰³ Miloš, *'... Ustavni sud uspostavio odvojenost kao dvosmjernu barijeru. Ona čuva autonomnost vjerske zajednice od presezanja države, ali ima zadatak i spriječiti uplitanje religijskih organizacija u državne poslove.'* (2014., 660).

¹⁰⁴ Bačić, usp. J. Crnić (2009., 284).

¹⁰⁵ O padu povjerenja u vjerske zajednice, v., Baloban J. (2009., 750); Črpić, Zrinščak (2010., 17-18); Hobljaj, Crnić (2010., 540/553-554); o *kolektivnom identitetu*, v. Pena-Ruiz (2004., 57).

¹⁰⁶ Torfs (2007., 38).

građana, tj. njihova *prava izbora* (implicite, savjest i dostojanstvo) prinoseći time svoj dio iz kojeg se legitimira njezina ustavna snaga i humanizirajuća pravednost.¹⁰⁷

LITERATURA

1. Abazović, Dino, 2007.: "Sekularizam i sekularizacija u sadašnjem javnom diskursu – iz ne-religijske perspektive", u: *Religija i sekularna država*, Međureligijski institut u BiH, Sarajevo: 189-195.
2. Bačić, Arsen, 2009.: "Sudac i ustavna demokracija: Dr. sc. Jadranko Crnić kao čuvar Ustava", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, (46) 2: 271-286.
3. Bačić, Arsen, 2012.: "Ustav Republike Hrvatske i najviše vrednote ustavnog poretka", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, (49) 1: 1-21.
4. Bađun, Marijana, 2000.: *Financiranje crkve u Hrvatskoj: trebaju li nam crkveni porezi?*, <http://zaklada-hanzekovic.ijf.hr/2000/badjun.htm>, 28. I. 2009.
5. Baloban, Josip, 2009.: "Pozicija i uloga Crkve u Srednjoj i Istočnoj Europi 20 godina nakon urušavanja komunističkog sustava", *Bogoslovska smotra*, (79) 4: 739-753.

¹⁰⁷ Häberle (2006., 32); Ugovori Svete Stolice i RH: o gospodarskim pitanjima (čl. 15./2.), pravnim pitanjima (čl. 19./2.), pitanjima i odnosima na području odgoja i kulture (čl. 15./2.). Usp. Špehar, 'eurolaičnost – jedinstvena javna sfera koja se ne smije privatizirati' (2010., 183). O pravnom okviru u RH: "Ustav RH čl. 140. ističe da međunarodni ugovori trebaju biti u skladu s Ustavom RH i da se mogu mijenjati. No, jesu li Ugovori Svete Stolice i RH u potpunosti usklađeni s Ustavom RH kad čl. 41./1. izričito navodi *odvojenost* vjerskih zajednica od države? Vape li ti Ugovori (sklopljeni u *zgodnom* političkom trenutku) za ozbiljnom pravnom revizijom? Da paradoks bude veći, Ustavni sud RH (a trebao bi biti *veto igrač* (građanima), vidi Bačić (2009., 282), donio je odluku u rješenju br. U-I-825/2001. (v. NN, br. 16/04.) da nije nadležan za odlučivanje o ustavnosti međunarodnih ugovora po (tadašnjem) čl. 128. Ustava. Drugim riječima, izglasavanje dvotrećinskom većinom Ugovora Svete Stolice i RH od zastupnika Sabora RH 1998. g., iako *neusklađeno* čl. 41/1. Ustava RH, *zaobilaznim*, tj. međunarodnim putem *obavezalo* je (pravno, financijski, što dugoročno projicira i *etičku* opravdanost) sve građane RH. Koji je od ta dva pravna akta (Ustav RH s jedne i međunarodni Ugovori Svete Stolice i RH ili ini unutardržavni ugovori s ostalim vjerskim zajednicama s druge strane) *pravno valjan*, tj. *građanima obavezan*, kad su jedan drugome dijelom *neusklađeni*, čak dijelom *proturječni*? K tomu, i Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica u RH treba biti u skladu s Ustavom RH po čl. 5., *ne* s međunarodnim ugovorima. Suprotno mišljenje o *pravnom okviru* u RH daje Šalković (2011., 121-130). Ono se nazire u tezi da religijske institucije teže za tim da *njihov legitimitet bude utemeljen iznad i izvan povijesti*, pa stoga (očito) nije podložan kritičkom osvrtu i promjenama. Ako je pravni okvir Ustava RH iz čl. 41/1. *pravno manje relevantan* prema ovoj situaciji, onda tvrdnja o '*zabetoniranosti*' pravnog položaja RKC-a u RH (vidi Staničić, 2014., 242), a ustavne ravnopravnosti i inih konfesija, čini mogućnost revizije tih Ugovora *pravno izlišnom*, jer RKC i ostale vjerske skupine teško da će (ikad) samovoljno pristati na manje povoljnu pravnu poziciju (usprkos financijskom opterećenju građana). F. Staničić o mogućoj reviziji Ugovora, tj. rezultatu novih pregovora između Svete Stolice i RH zaključuje da bi moglo doći do primjene načela *do ut des* (2018., 424). O pravnom okviru o *međunarodnim Ugovorima* između Svete Stolice i RH o suradnji na području odgoja i kulture sudac Ustavnog suda RH A. Abramović imao je izdvojeno mišljenje (br. U-I-2234/2017): '*...međunarodni ugovori, prema svojoj pravnoj snazi, ... su iznad zakona, ali svakako ispod Ustava. Iz toga slijedi da i oni, kao i svi ostali zakoni i propisi nižeg ranga, moraju biti usklađeni s Ustavom. U konkretnom slučaju prijedlog za ocjenu ustavnosti trebalo je meritorno riješiti.*' Sudac Abramović, za razliku od kolega, smatra da je Ustavni sud ovlašten i da mu je zadaća *provoditi* ustavnosudsku kontrolu međunarodnih ugovora *kako bi se spriječila implementacija eventualno neustavnih odredaba u pravni sustav RH.*, <http://www.index.hr/vijesti/clanak/ustavni-sud-nema-nista-protiv-vatikanskih-ugovora-ali-jedan-ustavni-sudac-nasao-im-je-veliku-zamjerku-1978568.aspx>, usp. Bulat (bilješka 136; 2018., 656). Je li mišljenje suca A. Abramovića na tragu mišljenja suca J. Brandiessa o '*Ustavu (koji) se bavi suštinom, a ne sjenama*' (Bačić, 2012., 18), time i o Ustavnom sudu kao '*veto-igraču*', pitanje je za ustavnopravnu struku i znanost.

6. Baloban, Josip, Hobljaj, Alojzije, Crnić, Danijel, 2010., "Određeni aspekti crkvenosti u Hrvatskoj – rezultati i prosudbe istraživanja", *Bogoslovna smotra*, (80) 2: 535-534.
7. Baloban, Stjepan, 2000.: "Socijalna (ne)osjetljivost hrvatske Crkve", *Bogoslovna smotra*, (70) 3-4: 657-680.
8. Baloban Stjepan, 2005.: Ostvarenje solidarnosti po supsidijarnosti, *Bogoslovna smotra*, (75) 4: 1019-1043.
9. *Biblija*, 1991.: Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
10. Boneta, Željko, 2007., "Konfesionalnost i (dez)integracija višetetničkih područja", *Migracijske i etničke teme* 23 (4), str. 409-422.
11. Bulat, Damir, 2018., "Spor etika – građanska prava i pravni položaj vjerskih zajednica u pluraln(ističk)om društvu", *Zbornik radova Pravnog fakulteta Split*, god. 55, br. 3., str. 639-665.
12. Črpić, Gordan, 2002., "Volonterstvo kao novi oblik crkvenog služenja", *Bogoslovna smotra*, 72 (2-3), str. 423-443.
13. Črpić, Gordan, Zrinščak, Siniša, 2010., "Dinamičnost u stabilnosti: Religioznost u Hrvatskoj 1999. i 2008.", *Društvena istraživanja*, (19) 1-2: 3-27.
14. Dugalić, Vladimir, 2007., "Politička traganja Crkve u Hrvatskoj (1989. – 2007.)", *Bogoslovna smotra*, 77 (2), str. 483-539.
15. Häberle, Peter, 2000.: "Ustav kao kultura", *Politička misao*, (37) 3: 3-21.
16. Häberle, Peter, 2006.: "Ljudsko dostojanstvo i pluralistička demokracija", *Politička misao*, (43) 2: 3-41.
17. Hobljaj, Alojzije, Črpić, Gordan, 2000.: "Bitne vrednote u odgoju mladih naraštaja s posebnim osvrtom na školski vjeronauk", *Bogoslovna smotra* (70) 2: 359-393.
18. Jelčić, Barbara i Božidar, 1998.: *Porezni sustav i porezna politika*, Informator, Zagreb.
19. Karlić, Ivan, 2011.: *Identitet i dijalog u suvremenom europskom kontekstu. Doprinos kršćanstva suživotu u europskom kulturalnom i religijskom pluralizmu*, Filozofska istraživanja, 31-4, str. 751-764.
20. Lopez Alonso, Carmen, 2007.: "Laičnost ili odvajanje države od religije u zapadno europskoj tradiciji", u: *Religija i sekularna država*, Međureligijski institut u BiH, Sarajevo: 49-59.
21. Marasović, Silvija, Klarić, Mirko, Balić, Ante, 2007.: "Crkveni porez kao oblik financiranja djelatnosti vjerskih zajednica", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, (44) 3-4: 573-596.
22. Marinović Bobinac, Ankica, Goldberger, Goran, 2007.: "Glas Koncila – poslanje ili tek ime: analiza komentara u razdoblju društvene tranzicije", *Sociologija i prostor*, (45) 3-4: 269-299.
23. Maritain, Jacques, 1992.: *Čovjek i država*, Globus, Zagreb.
24. Matulić, Tonči, 2009., "Jednakost i nediskriminacija: Vrijednosna polazišta u suzbijanju diskriminacije", *Zbornik Pravnog fakulteta Zagreb*, (59) 1: 7-31.
25. Medved, Marko, 2013., "Katolici i politika: od Syllabusa Pija IX. do Drugog Vatikanskog koncila", *Riječki teološki časopis*, 21., br. 2., 341-362.

26. Mijatović, Nikola, 2007.: "Suvremeni sustavi financiranja Crkve na primjeru crkvenog poreza u Njemačkoj", *Računovodstvo, revizija i financije*, Pravo i porezi, 8: 58.-71.
27. Miloš, Matija, 2014.: "Hrvatske vjerske zajednice u (protu)većinskoj prizmi svjetovne Države", *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (1991)*, v. 35, br. 2, str. 651-677.
28. Nimac, Dragan, Ćurković Nimac, Jasna, 2014., "Religija kao socijalni kapital u kontekstu sigurnosne politike suvremenoga europskog društva", *Bogoslovna smotra*, 84 (1), str. 111-136.
29. Pađen, Ivan, 1999.: "Katolicizam i nacionalizam u Hrvata 1990-ih: pravnoteorijski pogled (II)", u: *Liberalizam i katolicizam u Hrvatskoj – II. dio*, Friedrich – Naumann – Stiftung, Zagreb: 139-242.
30. Pažanin, Ante, 2003.: "Pravednost i civilno društvo", *Politička misao*, (40) 2: 3-20.
31. Pena-Ruiz, Henri, 2004.: *Što je laičnost*, Politička kultura, Zagreb.
32. Perišić, Jure, 2016., "Balkansko u dinarskome mentalitetu: teološko viđenje dinarskog utjecaja na konstituiranje suvremene hrvatske države", *Obnovljeni život*, 2016. (71) 1, str. 103-118.
33. Reese-Schafer, Walter, 2004.: "Civilno društvo i demokracija", *Politička misao*, (41) 3: 65-79.
34. Rodin, Davor, 2007.: "Zakašnjela sekularizacija", *Politička misao*, (44) 1: 1-13.
35. Rodin, Siniša, 1998.: "Ustavni sud definira socijalnu državu", *Revija za socijalnu politiku*, (5) 2-3: 111-118.
36. Sokol, Tomislav, Staničić, Frane, 2018., "Pravni položaj Katoličke crkve kao gospodarskog subjekta u pravu Europske unije i hrvatskom pravu", *Zbornik PFZ*, 68 (1) str. 31-60.
37. Staničić, Frane, 2014., "The legal status of religious communities in Croatian law", *Zbornik PFZ*, 64, (2) str. 225-254.
38. Staničić, Frane, 2018., "Trebalo li nam revizija Ugovora sa Svetom Stolicom?", *Zbornik PFZ*, 68, (3-4), str. 397-429.
39. Šalković, Josip, 2011., "Pravni okvir katoličkog vjeronauka u javnim školama: aktualnosti i perspective", *Zbornik: Vjeronauk nakon 20 godina: izazov Crkvi i školi*, Glas Koncila, Zagreb, str. 121-141.
40. Špehar, Hrvoje, 2009.: "Prototipski slučaj francuskog modela laičke republike. Da li je 'izvoziv' unutar EU?", *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, Univerzitet Beograd, (3) 3: 273-290, http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2010/05/godisnjak_2008.pdf, 9. VII. 2011.
41. Špehar, Hrvoje, 2009.: "Europeizacija i eurolaizacija: ključne prekretnice u odnosima Europske unije i crkava, religijskih zajednica i nekonfesionalnih organizacija", *Analiza hrvatskog politološkog društva*, (6) 1.: 51-65.
42. Špehar, Hrvoje, 2010.: "Historijski razvoj odnosa Crkve i Države u Velikoj Britaniji: ključne prekretnice i metamorfoze "državne crkve" u multikulturalnom društvu", *Analiza hrvatskog politološkog društva*, (7) 1.: 171-192.

43. Špehar, Hrvoje, 2011.: "Laičnost: etimologija i historijat", *Politička misao*, (48) 1.:108-134.
44. Thoreau, Henry David, 2003.: "Građanska neposlušnost", *Diskrepancija*, (4) 7-8: 87-98, <http://www.diskrepancija.org/casopis/index.php?id=56,70,0,0,1,0>, 19. I. 2009.
45. Torfs, Rik, 2007.: "Religion and State Relationships in Europe", *Religious Studies Review*, (1) 4: 31-41.
46. Ugovori Svete Stolice i Republike Hrvatske, 2001.: Glas Koncila, Zagreb, *Ugovor Svete Stolice i RH o gospodarskim pitanjima. Ugovor Svete Stolice i RH o pravnim pitanjima. Ugovor Svete Stolice i RH o suradnji na području odgoja i kulture*.
47. Ustav Republike Hrvatske, 2005.: Narodne novine, IX. izdanje, Zagreb.
48. Uzelac, Alan, 1999.: "Od liberalizma do katolicizma: neki aspekti reguliranja pravnih odnosa između Crkve i države u RH – novo pravno uređenje braka", u: *Liberalizam i katolicizam u Hrvatskoj – II. dio*, Friedrich – Naumann – Stiftung, Zagreb: 243-293.
49. Zrinščak, Siniša, 2005.: "Religija, civilno društvo, socijalni problemi", *Društvena istraživanja*, (14) 1-2: 71-96.
50. Zrinščak, Siniša, 1995.: "Religija, Crkva i treći sektor u Srednjoj i Istočnoj Europi", *Revija za socijalnu politiku*, (2) 4: 305-314.

PUBLIC FINANCING OF RELIGIOUS GROUPS AND CIVIL RIGHTS IN A PLURALISTIC SOCIETY

This paper initiates discussion on public (state / local) financing of religious groups. The impression is that it is not in their interest. The relationship between humanistic – lay constitutional directives is considered together with domestic and international contracts of state and religion. Taking these relations into consideration is founded on the presumption according to which state simultaneously protects plurality, freedom of religion, beliefs and conscious, and the dignity of humankind from which freedom of choice emerges. Also considered is from which of its institutions and authority religious groups are separated. One should not, with the same contract, create a relationship which destroys or makes subservient a part of constitutionally guaranteed citizen rights. The state model of financing religious groups from the state budget indicates an ethical and legal paradox because the government with one doctrine of identity uncovers several possibilities of legal involution of parts of fundamental and citizen rights. Such a contract indicates a disharmony of the constitution with the utilitarianism of co/managing non-confrontation.

Key words: *state, generally useful, generally useless, private, lay, subsidiarity, freedom of choice*